

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ “СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ”

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність поставленої проблематики спонукала до комплексного дослідження сфери безпеки населення, що в кінцевому результаті дозволило стверджувати про формування нового міждисциплінарного наукового комплексу знань, що пропонується називати наукою про безпеку або безпекознавством [2, с.9]. Застосування безпекознавчої парадигми в соціально-економічних дослідженнях регіону, стимулює, на нашу думку, до творчого перегляду існуючої системи знань про життєдіяльність населення, а також вимагає від дослідника поставити в центр відповідного дослідження власне саме життя та здоров'я кожної окремо взятої людини.

Ось чому, ми вважаємо, що провідною дефініцією при розгляді питань збереження здоров'я та відвернення загрози депопуляції населення в погіршених техногенно-екологічних умовах і при динамічно зростаючих небезпечних природних процесах і явищах, повинно виступати таке поняття, як – “соціально-екологічна безпека життєдіяльності населення”, ключовими складовими якого є соціально-екологічна безпека та життєдіяльність населення.

Поза як, категорія “безпека” виступає провідною в даному випадку, ми почнемо з цієї найбільш важливої потреби людини після потреб у їжі, повітрі, воді, житлі, одязі, праці, відпочинку та спілкуванні. Але кожна із згаданих фізіологічних, соціальних, економічних і духовних потреб не зможе бути задоволеною у випадку відсутності безпечних умов проживання і діяльності людини. Ось чому, традиційно під безпекою розуміють стан захищеності життєво важливих інтересів людини (як індивідуума), населення і суспільства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. Феномен безпеки, як філософської категорії, полягає в тому, що вона водночас є і життєвою потребою людини і кінцевою метою будь-якої суспільної діяльності, у випадку коли суспільство усвідомлює необхідність своєї життєздатності і життєстійкості.

В науковій літературі існує багато визначень терміну “безпека”. Зокрема, безпека розглядається як здатність предмета, явища або процесу зберігати свої основні характеристики, параметри, суть при патогенних, руйнуючих впливах з боку інших предметів, явищ або процесів [5, с.10]. Цікавим є також узагальнюючий погляд на безпеку, як збалансований, за експертною оцінкою, стан людини, соціуму, держави, природних, антропогенних систем тощо.

Як бачимо, у запропонованих визначеннях, безпека трактується швидше як складне процесуальне явище або усвідомлений суб'єктом процес. На наш погляд, більш цікавою є пропозиція враховувати той факт, що безпека є системним об'єктом, а тому доцільним є застосування поняття “система безпеки”. Під останньою розуміється множина інтересів особи, суспільства і держави, загроз та небезпек, внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на стан безпеки, умов її генези, еволюції та балансу, які у своїй єдності утворюють феномен безпеки [3, с.196].

конкретними предметами безпеки, тобто складових частинах відповідних сфер життєдіяльності суб'єктів [2, С. 45].

Власне це і дозволяє нам розглядати в складній системі екологічної безпеки населення такий важливий її різновид (тип), як соціально-екологічна безпека. Застосування комплексного соціально-екологічного підходу до типології безпеки і дозволяє виділити специфічний предмет дослідження, а саме – соціально-екологічну безпеку життєдіяльності населення регіону. Окрім цього, згаданий предмет наукового аналізу має і важливе практичне значення. Зокрема, О.І. Салтовський підкреслює, що в ході практичної реалізації соціально-екологічної політики вирішуються не лише проблеми охорони навколишнього природного середовища, але й питання забезпечення соціально-екологічної безпеки [6, С. 186].

Інший вітчизняний соціоеколог М.М. Назарук вважає, що соціоекологічна політика будь-якої сучасної країни неможлива без орієнтації на соціоекологічну безпеку як один з пріоритетних напрямів її формування та практичної дії. Соціоекологічна безпека є невід'ємною складовою національної та державної безпеки. Гарантії соціоекологічної безпеки, під якою мається на увазі якісно новий тип соціальних благ, а саме адекватність екологічних умов існування населення завданням збереження його здоров'я та відвернення загрози депопуляції повинні стояти поряд з гарантіями державної особистої безпеки, прав і свобод людини [4, С.222].

Базовою основою пропонованої нами дефініції є поняття "безпека життєдіяльності. Термін "життєдіяльність" почав застосовуватись в наукових дослідженнях лише в середині ХІХ століття, але набув широкого вжитку порівняно недавно – лише в другій половині минулого століття.

Діяльність є способом буття притаманним усьому живому світу. Філософи трактують її як суттєву визначеність способу буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни, опосередковані ідеальним [8, С.146]. Із соціально-екологічної точки зору, діяльність – це об'єктивний процес взаємодії між людьми і природою, головною особливістю якого є колективність або суспільна форма діяльності, предметність, знарядійність, покладання та реалізація мети, вольове ставлення, універсальність, контрольованість та керованість з боку суб'єкта [7]. Хоча в цих визначеннях поняття *діяльність* згадується лише стосовно людини, в багатьох наукових роботах воно деколи застосовується і стосовно тваринного світу і природи в

цілому.

Ось чому ми схильні підтримати запроповану вітчизняними вченими, що досліджують проблематику безпеки життєдіяльності, трактовку терміну "життєдіяльність", що полягає у визначенні її як специфічної форми людської активності і необхідної умови існування людського суспільства. Відповідно, кожному окремо взятому виду діяльності людини (праця, освіта, творчість, відпочинок, спілкування, дослідження, споживання та інші) відповідають певні види або типи життєдіяльності (економічний, соціальний, рекреаційний, комунікативний, науковий та інші). Специфічним комплексним сферам людської діяльності (військовій, управлінській,

природоохоронній, виробничій, різноманітним видам природокористування) відповідають аналогічні сфери життєдіяльності (мілітарна, політична, матеріально-технічна, соціологічна, аграрна і т.п.).

В науковій літературі безпека життєдіяльності розглядається водночас і як галузь спеціального знання, і як науково-практична діяльність. Вона досліджує проблеми охорони здоров'я та безпеки людини в надзвичайних ситуаціях природного і техногенного походження, виявляє та ідентифікує небезпечні та шкідливі фактори, розробляє методи та засоби захисту людини.

Сьогодні загально визнаним є те, що безпека життєдіяльності повинна бути спрямована на створення системи безпеки населення і попередження загрози життєдіяльності через вивчення загальних закономірностей виникнення і розвитку різноманітних ризиків і наслідків їх впливу на людину, основних засобів захисту здоров'я та життя людини, а також середовища її існування від

шляхи виживання людства в умовах надмірного технологічного пресу на довкілля. В найбільш узагальненому вигляді її розглядають:

- по-перше, як сукупність дій, станів і процесів, що прямо або опосередковано не приводять до життєво важливих збитків (або загрозам таких збитків), які можуть бути нанесені природному середовищу, людству або окремим людям;
- по-друге, як комплекс станів, явищ і дій, що забезпечують екологічний баланс на Землі і

в її окремих регіонах на рівні, до якого фізично, соціально-економічно, технологічно та політично готове (тобто може без серйозних збитків для себе адаптуватись) людство [5, С. 41].

Один з найбільш глибоких аналізів структури екологічної безпеки здійснено В.І. Андрейцевим. Це дало йому підстави стверджувати, що екологічна безпека є різноплановою і поліфункціональною інтегрованою категорією, що відтворює реальне біолого-фізичне, технологічне, економічне та соціально-правове явище [1, С.30]. А тому може розглядатися через призму: фізико-біологічного, технологічного, економічного і соціального підходу. Відповідно згаданий автор пропонує виділяти за способами забезпечення екологічної безпеки наступні типи: природна безпека, техногенно-екологічна безпека, економіко-екологічна безпека та соціо-екологічна безпека [1, с.91]. Окрім того, за об'єктами охорони пропонується виділяти окремо екологічну безпеку суспільства та людини і екологічну безпеку навколишнього природного середовища, тобто *власне природного середовища життєдіяльності людини* (виділення наше.– В. Б.).

Стосовно соціо-екологічної та економіко-екологічної безпеки правознавець В.І. Андрейцев не робить подальших узагальнень, тому що згадані категорії не закріплені в системі державних політико-правових актів. А тому, на нашу думку, слід зробити уточнення, що якщо природну і техногенно-екологічну безпеку традиційно пов'язують з основними джерелами загроз (або небезпек) населенню, то інших два типи екологічної безпеки доцільно розглядати за наслідками шкоди завданої суспільству. У випадку, коли мова йде про економічні збитки та їх оцінку, а також стан економічного забезпечення екологічної безпеки доцільно оперувати поняттям економіко-екологічна (або еколого-економічна) безпека. В разі оцінки наслідків шкоди здоров'ю та життю населення або впливу негативних природних і техногенних чинників на захворюваність, народжуваність і смертність населення, потрібно розуміти, що це стосується предмету соціально-екологічної безпеки населення.

Висновок. Соціально-екологічна безпека життєдіяльності населення є не лише важливою науковою та прикладною категорією, яка займає провідне місце в системі безпеки населення, але й завдяки рисам динамічності вона виступає кінцевою метою суспільного розвитку. Її яскраво виражений антропоцентризм робить згаданий тип безпеки обов'язковою складовою сталого розвитку суспільства. Вітчизняні вчені-екологи та практики-природоохоронці стверджують, якщо традиційний розвиток визначається як модель нестійкого дисгармонійного розвитку, то його безпеку в принципі гарантувати неможливо. Мова може йти лише про гарантування еколого-техногенної безпеки на шляху гармонізації взаємодії суспільства і природи, досягнення сталості життєдіяльності. Ось чому будь-яка стратегія безпеки, в першу чергу – екологічної, має виходити зі стратегії гармонізації життєдіяльності, стратегії переходу до сталого суспільства.

Водночас весь комплекс соціально-екологічних взаємовідношень в галузі безпеки дозволяє трактувати соціально-екологічну безпеку як сферу безпечного існування людини, або як складний процес, кінцевою метою якого є створення умов безпечного розвитку людства. Це надає поняттю екологічної безпеки рис властивих в цілому процесу гармонізації взаємодії суспільства і природи, а тому її доцільно розглядати як специфічний соціально-екологічний вид діяльності людини спрямований на забезпечення сталих і безпечних умов існування майбутніх поколінь.

Література

1. Андрейцев В. І. та ін. Екологічне право: Особлива частина: Повний акад. курс. – К.:

6. Салтовський О. І. Основи соціальної екології: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 382с.
7. Тарасенко Н. Ф. Природа, технологія, культура. – К.: Наукова думка, 1985. – 255с.
8. Філософський словник. /За ред.. В. І.Шинкарука. – К.: Голов. Ред.. УРЕ, 1986. – 800с.